

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI : 1872
HALK KÜLTÜRLERİNİ ARAŞTIRMA VE
GELİŞTİRME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI : 248
SEMİNER KONGRE BİLDİRİLER DİZİSİ : 55

V. MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ

**HALK MÜZİĞİ, OYUN, TİYATRO, EĞLENCE
SEKSİYON BİLDİRİLERİ**

Ankara 1997

KARAGÖZ'ün KIBRIS SOSYAL YAŞAMINA ETKİLERİ

Mehmet ERTUĞ

(KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ)

Günümüzde televizyonun sosyal yaşamımıza yaptığı olumlu ve olumsuz etkileri görüyoruz.

Televizyonsuz, hatta radyosuz dönemleri bir düşünelim...

Kuşkusuz, o dönemlerde televizyon, radyo gibi iletişim araçları yoktu diye, sosyal yaşam ölü değildi; hatta daha canlı idi diyebiliriz.

O dönemlerin en canlı sosyal etkinliklerinden biri ve belki de en önemlisi, canlı olarak sunulan gölge oyunu KARAGÖZ idi.

Karagöz Kıbrıs'ta, yaşamın hemen hemen her yönünü –olumlu veya olumsuz biçimde– etkisi altına almıştı.

Özellikle köylerdeki tekdüze yaşama getirdiği canlılık, hareketlilik, küçük–büyük herkesi etkilerdi.

Usta karagözcüler, yalnızca oyunlarını sergilemekle yetinmezler; köyde veya oynatıldıkları yöredeki çarpıklıkları, ince bir mizah gücüyle oyunlarına yansıtır; izleyenleri etkiler, hatta eğitirdi.

Yapılan espiriler genellikle çok beğenilir; günlük yaşamda, kişiler arası ilişkilerde halk tarafından kullanılırdı.

Bütün espiriler hoşla gitmese de hoşgörü ile karşılanır; oyun ertesinde tatlı bir biçimde ve yine esprili olarak eleştirilirdi.

Bazı kaba espriler ise aynen söylenmez; örneğin "Mualla Hasan'ın dediği" deyimini kullanılırdı.

Karagöz, oyunlarının büyüü, köy veya kent insanını o denli etkisi altına alırdı ki, bazı kişiler –dış görünüşleri ve davranışlarındaki benzerlikler yüzünden– Karagöz oyunlarındaki tiplerin adları, kendi adlarına lakap olarak eklenerek anılırlardı.

ÖRNEK: Karagöz oyununun en çok sevilip tutunduğu köylerden YİĞİTLER'de, Karagöz oyunundaki tiplere benzerlikleri yüzünden, şu şahısların adları, lâkaplarıyla adeta özdeşleşmiş; hatta öz adları neredeyse unutulmuş yalnızca lâkaplarıyla anılır olmuşlardır:

Ayvaz Ahmet, Arnavut Mustafa, Bekri Ali. Benzerlikler inanılmaz ölçüdeydi...

Karagöz'ün Kıbrıs Sosyal Yaşamına Etkileri

Karagöz'ün Kıbrıs sosyal yaşamına hem olumlu, hem de olumsuz etkileri olmuştur:

Olumlu etkileri arasında, halkın hoşgörüsünü alabildiğince etkilemiş olması çok önemlidir.

Kıbrıs'a ilk kez gelenlerin en çok ilgisini çeken, Kıbrıs insanının engin hoşgörülülüğünde Karagöz'ün büyük etkisi olduğu inancındayım.

Kıbrıs insanı, gerek kendi aralarında, gerekse yabancılara karşı çok hoşgörülüdürler.

Karagöz oyununda, bütün olayların tatlıya bağlanması da Kıbrıs insanı üzerinde büyük etki yapmış; aralarındaki anlaşmazlıkları –ne kadar büyük olursa olsun– iyi bir sonuca bağlayabilme alışkanlığını kazandırmıştır.

Kıbrıs insanı, genelde, hazır cevaptır. Bunda da doğaçlama ile oynatılan Karagöz oyunlarındaki Karagözcüler tarafından anında yaratılan esprilerin etkisi olduğu kuşkusuzdur.

Yine bir örnelemeye giderek Yiğitler köyünde büyük usta Mulla Hasan'ın bir oyunu sırasında yer alan ve anında yaratılmış çok ilginç ve özgün bir olayı nakletmek istiyorum:

Oyunun bir yerinde Karagöz Balyemez Topu ile Hacivat'a ateş etmeye hazırlanmaktadır. Hacivat'ın yalvarıp yakarmaları bir yarar sağlamaz ve Karagöz:

– Şimdi seni balyemez topuyla vuracağım nüsübet (musibet)! dedikten sonra Molla Hasan, o akşam kendisine yarıdaklık yapan köy delikanlarından Hüda'ya dönerek:

– Ha be Hüda! diye onu azarlar.

Delikanlı, bayramlarda şenlik olsun diye patlatılan büyük boy kapı anahtarının içrisine yeniden hemen kibrit başları doldurup patlaması için tekrar hızla duvara vurur. Ancak beklenen patlama yine gerçekleşmez; ancak Mulla Hasan işi bozuntuya vermez ve:

– Dua et ki patlamadı... diyerek delikanlıya döner ve yarı kızgın:

– Ha be Hüda! Ne yaptın öyle, der.

Demesiyle de çok yönlü bir "komedi" başlamış olur: İzleyenler, hem oyuna, hem de Karagözcü ile yarıdak arasındaki diyaloga gülmeye başlar. Arada lâf atanlar olur. Molla Hasan, bir taraftan da onlara lâf yetiştirmeye çalışır. böylece zaman kazanarak yarıdakın hazır olması üzerine, Karagöz'ün ağzından:

– Tamam kerata, şimdi yuttun hapı! dedikten sonra yarıdakına:

– Ha be Hüda, vur! diye bağırır.

Aksilik bu ya, anahtar yine patlamaz. Çok güç durumda kalan Mulla Hasan, soğukkanlılığını korumaya çalışarak:

– Dua et ki gene patlamadı! Amma bu defa kuş olsun elimden kurtulaman, deyip yardına:

– Ha be Hüda; rezil olduk!..

Artan gülmeler ve lâf atmalar arasında, anahtar yeniden doldurulur; yine benzer sözler ve hareketler, dozu artırılarak, tekrarlanır.

Fakat artık bu işe şeytan binmiştir; üçüncü denemede de anahtar patlamaz. Çok güç durumda kalan Mulla Hasan, burada hazırcevaplığını gösterir: Hacivat'ı, vurulmuş gibi, yatırır ve:

– Seni sessiz topunan vurdum mendebur! diye haykırır...

Böylece, yeni bir icat(!) da yaparak işin içinden sıyrılmış olur!..

Bu ve bunun gibi yaşanmış olayların, Kıbrıslılar'ın doğaçlama yöntemiyle yaptıkları atışma geleneğine katkıda bulunmuş olabileceği de bir olasılık olarak düşünülebilir...

Kıbrıslılar'ın özelliklerinden biri, epeyce küfürlü konuşmasıdır. Bu, çoğunlukla, erkekler için geçerlidir...

Ancak küfür, genelde, şakalaşmanın bir ögesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bunu şöylece açıklamak mümkündür:

Ciddi durumlarda küfür, hiç de hoş karşılanmayan, hatta pek başvurulmayan bir şey olmasına karşın; şaka yollu söğüşme sırasında, bol bol yararlanılan bir araç (!) durumundadır.

Açık ve kaba söğüşme yanında, çok ince ve "Alttan alta" diye adlandırılan sezirmeden yapılan küfür geleneği de bunun ayrı bir ayağını oluşturur.

Özellikle 1950'li yıllarda, iyi küfredenler nerdeyse takdir görür hale gelmişlerdi...

Kaba küfürler, söğüşmeler çoğunlukla alt tabaka insanların da görülmekle beraber, söğüşme tiryakisi olmuş tahsilli kişiler de azımsanamayacak kadar çoktu...

İşin ehli olmayan karagözcüler elinde, küfre bürünmüş espriler, karagöz seyircisini herhalde büyük ölçüde etkilemiştir.

Karagöz oyunlarının, küçük çocuklara ve kadınlara adeta yasaklanmış olması da bu küfürlü esprilerden kaynaklanıyor olsa gerek...

(Lefkeli Mehmet Efendi gibi dili temiz pek az karagözcünün kadın-erkek ve çocuklara karagöz oynattığını da unutmamak gerekir).

Ağırbaşlı insanlar, günlük yaşamlarında, bu küfürlerden alabildiğince uzak durmaya çalışırlar; ancak yine de –Karagöz oyunlarındaki bazı ince espi ve sataşmaların etkisiyle olacak– bazı müzip küfürbazların elinden kurtulamazlardı.

Karagöz'ün Kıbrıs Sosyal Yaşamına Etkileri

Yine, Doğup büyüdüğüm Yiğitler köyünden bir örnek vermek istiyorum:

Köy imamı Mehmet Efendi; çok ağırbaşlı, dürüst ama aynı ölçüde sâf bir insandır. Kısacası Allah adamıdır.

Köyün muziplerinden Alçıcı Mehmet Ağa, istediği herkese küfredilemekle öğünen birisidir. Ona göre "elinden uçanla kaçan bile kurtulamaz".

Bir gün köy kahvehanesinde, Hoca Mehmet Efendi'ye şimdiye kadar kimsenin küfretmediği ve küfredemeyeceği söylenir. Alçıcı Mehmet Ağa:

– Benim elimden kurtulamaz; ancak kendisi bunun farkına varır mı, varamaz mı onu bilemem, der ve oradakilerle iddiaya girilir.

Alçıcı, hemen kafasından planını yapmıştır bile. Biraz sonra da köy imamı kahvehaneye gelir. Gelmesiyle birlikte de planını uygulamaya koyar.

(Köy imamının bir huyu vardır; herkese "Gardaş" diye hitabeder. Alçıcı, onun bu huyundan yararlanacaktır).

Hemen Hoca'nın yanına gidip oturur ve başına bir şey gelmişçesine söylenmeye başlar:

– Benim başıma gelenler az bile! Ben eşeğim ağam; ben köpeğim ağam!

Beni köpekten de aşşağayım ağam!..

O böyle söyledikçe, Hoca onu yatıştırmaya çalışır; her "Ben eşeğim.." dediğinde:

– Günahdır; söyleme be "GARDAŞ.." demeye başlar ve bu durum epeyce sürer.

Eşeğin kardeşi eşek olacağına göre de Hoca'ya alenen küfretmiş olur; köylünün "takdir" duyguları ve kıs kıs gülmeleri arasında, girdiği iddiayı kazanmış olur.

Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Benzeri örneklerin hemen tümünde, Karagöz'ün etkileri, küçük veya büyük ölçüde (açık veya kapalı biçimde) görülebilmektedir.

Sonuç olarak; Karagöz, Kıbrıs insanını olumlu veya olumsuz pek çok yönden etkilemiş; sosyal yaşamında adeta –günümüzün yaygın deyimiyle– bir medya görevi üstlenmiştir.

Birçoğumuz farkında olmasak da, kuşaktan kuşağa geçerek bugünkü sosyal yaşamımızdaki etkisini halen sürdürmektedir..